

képp befogadta. Eközben, és ez az életrajz másik fontos megállapítása, Mailer ma már tisztában van, sőt meg is békélt azzal a ténnyel, hogy életműve végeredményben kudarc, beváratlan ígéret, hiszen minden részsikere és bűvészműtávjánya (értsd: 'reinkarnációja') ellenére sem lett újabb *Hemingway* belőle, nem sikerült egész nemzedéke gondolkodásmódjában forradalmi változást elérnie.

Carl Rollyson Norman Mailerről írt olvasmányos, élvezetes, forrásait tekintve pedig alapos és pontos életrajza a mai amerikai életrajzírás egyik kitűnő teljesítménye. Amennyiben magyarra is lefordítják, mindazok érdeklődésére számot tarthat, akik a nyolcvanas években, ha ugyan nem korábban, már felfigyeltek Norman Mailerre mint *A hóhér dala*, *Az éjszaka hadai* vagy éppen a *Marilyn* zseniális írójára, és joggal kíváncsiak az életút és az életmű hiányzó részeire. A gördülékeny stílusban megírt életrajzot bátran ajánlom kasszasikert hozó könyvekre vadászó kiadók figyelmébe.

Carl Rollyson: The Lives of Norman Mailer (Norman Mailer életei). Paragon House, New York, 1991. 425 p.

DEÁK ANDRÁS MIKLÓS

Kós Károly láthatára

Gyermekkorának szebeni éveire emlékezvén írja Kós Károly: „Egyik szobánk különösen tetszett nekem, mert az kerek volt, kupolamennyezettel és másfél méteres mély ablakfülkékkal (az egykori vár egyik tornyában). Az ablakból a mélyen alattunk terülő alsóvárosra láttunk, azon túl a vasúti vonalra, az országútra, s azon is túl a tornyosuló hegyekre... Ez a szoba erősen izgatta gyermeki fantáziámat. Belőle csapott meg első ízben – akkor még tudatomon kívül – rég elmúlt erdélyi századok ódon illata, kőbe írott romantikája.”... Az ő esetében nagyon fontos tényező mind az ódon illat, mind a kőbe írás, ha Erdélyről van szó. Hiszen egyike azon nagyjainknak, akiknek eszméletében, életük tanításában az etikum s az artisztikum úgy fonódik össze, olyan egyenlő arányban van jelen, hogy megtízszerezi hatásuk hatókörét és maradandóságát. Ez az előbb idézett életrajzi láncszemecske pedig metafora-értékű arra nézve, ahogy a részletekhez közelhajló, a tudósnak, történésznek is egzakt, alapos egyéniség a távlatok, az emelkedett rálátás poézisével is áldott volt.

Léte, pályája, értéke első és végső nagy „kérdése”: minden „idegen” előzményéből, premissziójából hogyan ébred – tulajdon tudatos betápláló munkája révén – valaki olyan magyarnak és erdélyinek?

Hogy a transzszilvanizmus „atyjának”, de mindenképpen legjellegzetesebb képviselőjének és leghíresebb apostolának pályáivét értelmezzük, mindenekelőtt – éppen eredetiségét kiemelendő, meghatározandó – látnunk kell azt az általa is mindig vallott és vállalt előzményt, azt a sort, melyben egyik jól levert cölöp, tartósra épült hídláb lett ő maga is: a Heltaiak, Jurisicsok, Hunyadiak, Zápolyák, Zrínyiek, Petrovicsok, Babitsok, József Attilák sorfalát, a felettük lengő és szellemiségüket meghatározó, varázsigeként lobogó Petőfi-sorral: „Ha nem születtem volna is magyarnak, e néphez állanék ezennel én!”...

Egyik jelentős huszadik századi írónk kedvenc mondása, hogy Magyarország Európa vegyes házassága volt végig a történelem hosszán. A néhol másodiknak, néhol harmadiknak nevezett „honalapítás”: a török világ pusztítását lezáró Habsburg-restaurációs telepítések, ha lehet, még jobban megkavarták az etnikai „igazságokat”, elmosták a nyomokat, hisz nem kifejezetten vérfrissítő, pozitív „tenyész-szándékok” vezettek, ahova vezettek, hanem akciók és reakciók képében olyan vak erők szabadultak el, melyek azután Európa mindenkori jelenében legszívesebben csak a mindenkori jelen erőviszonyaira hagyatkoztak, a múlt tudományos „jogait” és „igazságait” illetően is. Ez az a mumus, kísértet, sárkány, mely ellen Kós Károly is egész életművében harcol: ezzel szegezi szembe a

maga „hát jól van, legyen, ahogy lett, de akkor bár ezután történjék méltányosabban” jelszavú kiegyezését. Minden csak ehhez szállított érv, adat, bizonyosság: hogy legyőzve is tiszteltre méltók és életképesek maradtunk a térség újra felosztott eme sarkában.

Mert a kuruc kort követően, és 1848-49-et követően, ami már a török epizódnál jobban bevonta és megviselte Erdélyt is a magyarságlakta vidékek hol közös, hol saját és sajátos kálváriájába, akadtak olyan mélypontok, olyan Madéfalvának, Hóra-világnak vagy éppen Segesvárnak, Világosnak titulálható helyi kis Mohácsok, melyek egy-egy elő-Trianonocskával értek fel. Így vetette, ahogy vetette s aratta, ahogy aratta az Úr az ő magvaikat, de Kós Károly felmenőiben szászok is, frankok is jócskán keverték a kártyát és a kromoszómát, s abban a finisnek számító pillanatban az a megszülető gyermek akár mássá is cseperedhetett volna. Ha nem jött volna közbe annyi őrangyalkodó minden, amitől a betelepítések és beözönlések, a vegyes házasságok sorsa is rendszerint (akkor még) egy gravitáció mentén dőlt el, melyre a nagy számok regulája vigyázott. Az a kohó, mely itt hajdan, a történelem geológiai mélykorának tűnő időkben, avarból, hunból, kunból, gepidából, szlávból, finnugorból, bolgárból, gótból, dákból és latinból olvasztgatja, öntögeti a maga új nacionaléjú ólomkatonáit, egy rövid időre újra begyulladni látszik: mire Jókai-féle hősként kiválnak, megtapogatható vásározó, oskolázó, szöveget s rezesbandát fúvó országlakossá válnak a „hazafiak s a jövevények”, úgy tetszik, megint csak magyarok valamennyien.

Figyelni kell azért a történelmet, oda kell nézni jól a körmére, hogyan alakítja a nagy körülményeket s szűri át rajtuk az apró sejteket, sejtéseket. Mert ha véletlenül nem úgy alakulnak a nagy csatornák, s a kis erecskék nem arra vezetnek, sodornak, visznek – ha például 1892-ben nem készül el Kolozsváron az „Erdély-részi posta- és táviratigazgatóság központi épülete”, – (melyet annyit szidtak, mert miatta bontották le a kilenc közül legszebb Hidelvei kaput, s melyet azóta úgy kinőtt az idő, de ma botrányba fulladna mégis, ha megpróbálnák lebontani!) – akkor Kós papa, akinek felmenőit még Koschnak írták a szász anyakönyvek, nem kerülhet családjával a kedves, jó sodrású, ferencjós-kás kiegyezés utáni örvénylés, forgószél közepébe, ahonnan majd – egy szebeni toronyszobánál jobban át lehet fogni a transzszilván terepet. „Akkor nem tudtam, de ma már tudom, hogy a szememet, a szelid, engedelmes és jövevény hivatalnok-gyermek szemét ez a város, Kolozsvár nyitotta ki, meglátására annak az útnak, amit emberül jól-rosszul járnom adatott.” A felületes köztudat úgyis azt sutogja, hogy Kós Károly temesvári sváb ivadék lenne, holott csak ott született, osztrák-magyar hagyomány-ivadékként, abban a huszonnegyedik órában, mely az önvédelmi reflexek láthatatlan törvénye szerint, még el se indult a török Sztambulból, már képzí, fegyverzi lelkileg a maga Dugovics Tituszait és Dobó Istvánjait.

A regionalizmus újabb kiutat kereső elmélete (és gyakorlata) szerint, azok fogjanak kezét, fogjanak össze egymással, akiknek gyepüje, kertje vége, családfája érintkezik, összeér, akiknek úgyis egymás szomszédságában adatik élni. A másik „menteni a menthetőt” véglet, hogy ki-ki bárki közé keveredve azért az egységes anyanemzet, anyanyelv, anyakultúra, anyatörténelem része kell hogy lehessen, és maradjon is csak annak. Kévésbé egymást kizárók ezek a véglet-szemponatok, mint első látásra tűnnek. Kós Károly is egyike volt azoknak, akik a közeledés s a magamegőrzés összebékíthető emberi magatartásformáinak kidolgozásán munkálkodtak. Az igazi „megoldásokat” ugyan – úgyis az előre megfontolt recepteken túl és kívül – az élő történelem titkos gerjedelmei, az erre meg arra húzó erők eredői intézik. Ám az erre meg arra húzó, duzzadó, robbanó és fel-fuvalkodó erők, nagy számok, vágyak és lehetőségek küzdelmébe belekeveredve, egyénnek és etnikumnak soha nem árt a minél kifogástalanabb erőnlét! Mert a játék soha sehol nem babra megy. Első találkozásakor a politikával – saját vallomása szerint – Kós Károly is megrettenő gyermeklélekkel vesztette, mint őszi lombot, az illúziókat, a románok jogait követelő 1894-es memorandumista perének s egy huszárrohammal szétvert tüntetésnek utcai szemtanújaként. S akkor bizonyára jól megjegyzett, megtanult valamit: hogy nem árt néha magunkat is külső tekintettel végigsepregetni.

Ez is szerencsés találkozás a hajlam és a kor között, melynek eredménye, a feltámadó empátia és ágaskodó igazságérzet, felvértezi és majd feljogosítja, hogy a maga jogait se hagyja majd, mikor fordul a nagy kerék. Mert ebben a térségben az érdekek megszo-

kott, az unalomig „szokásos” történelmi cicázásába még egy játék-fajta keveredik, hol áldásos, hol egyáltalán nem üdvös kihatásaival zavarva meg a józan ész reményeit és számításait, a tolerancia felépülni próbáló kártyavárait: ez az érzelmi érdek. Ott van ez a sok „Ugocsa non coronat” és „nem engedünk a negyvennyolcból” és „nici a brazda” (egyetlen barázdát se!) a „mindent vissza”-k és „nem, nem, soha”-k sok nyelvű kórusaiban, még hogyha a mi fülünk csakis egyetlen nyelven, a sajátunkon hajlandó csupán meghallani, a magunk porladó Krasznahorkáinak tárogató-visszhangja gyanánt. Pedig mindenkié ez a sok ellentétes érzelmi érdek, mely vagy török-szakad, vagy megbékél valaha. A Kós Károlyok soha nem a szakadásért apostolodnak. Igaz: a Kós-féle kolosszusok egyik lába még az osztrák-magyarság „spanyolcsizmájában”, másik a kényszerű transzszilvanizmusok ingókövein vagy ingóványában. De épp ebben a megfeszülésben lehetett ő a magyar nép-nemzeti stílustörekvések egyik kezdeményezője a korabeli világraszólóan nagy megújulások vonzása és zengése közepette. Mert dehogyis volt az a kor olyan, csak utólag festik folyton falára az ördögöt, jól megfontolt szándékkal még Ady valódi óvásait-féltéseit is bevonva a félremagyarázásba: annak félremagyarázásába, hogy mihez képest is volt olyan szétbontásra, felrobbantásra méltó. Nyilván nem ahhoz képest, ami követte s aminek a bontás kritikussai lelkes apologétáivá váltak, máig hatóan, valami „haladás” nevében. Holott inkább ne kellett volna „transzszilvánkodni”; mert ami kiváltotta, attól koldul ma minden utódállam megdicsőült nációja is.

Számunkra pedig mikor eljött a próbák ideje – az „Eredj, ha tudsz!” istenharagos átkozódása mellé jól fogott a kóskárolyi „maradj, mert érdemes!” eltökélt, higgadt tettprogramja, akkor és mindig, nagyon is jól fogott, szükséges maradt.

Kós Károly a fájó hagyomány s a jelen pragmatikus követelményei közti hídépítés mindenkor mesterségét gyakorolta, muszájherkuleskedőn, mint típusa annyiszor történelmünkben. Az átmenetek bajnokai. Akik nem törődnek egyszeri életük esélyét elrontani igyekvő külső körülményekkel – akkor is alkotnak, teremtenek. Az életmű felett ott van szimbólumértékkel a soha el nem végzett, pedig évtizedekig csiszolt utolsó mű, a félbemaradt gótikus ív: a Szent György-öntő Kolozsvári testvérek „regénye”...

Így lett megannyi patetikus mellékkörülményen felülemelkedve, a mi megszokott tatárjárásaink utáni mintagazdák egyike, modern politikus és művész, kő-művész, szó-míves egy személyben, egyike ama legendás intézményembereknek. Mégis olyan, mint aki emlékmű gyanánt egyenesen egy romkolostort épített volna. Ő, aki pedig annyira megértette az Országépítőt...

„Il est Goethe” – ő Goethe, határozta meg valaki egy mondatban a német génusz lényegét. Ő is egyszerűen *Kós Károly* tehát.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

„Ki mondjon igazat, ha nem az ember”

Kós Károly. Személyisége nem ismeretlen ugyan, de nem is igazán közismert. Valamilyen vonatkozásban mindenki tud róla, csak hogy homlokegyenest ellentétesnek látszó tényeket: építész és író, grafikusművész és könyv- meg lapkiadó, főiskolai professzor és földművesgazda, gyakorlati politikus és a transzszilvanizmus eszmerendszerének megalapozója... Folytathatnánk. Így azonban csak sorolható adatok birtokába jutunk, pedig a jelenséget kellene megragadnunk. „Századunk reneszánsz embere”, mint Brassai Sámuel, „az utolsó erdélyi polihisztor”? Bár valóban polihisztorhoz, reneszánsz emberhez illő 94 évet élt. Megélt évei azt a történelmi korszakot ölelik egybe, melyet közelmúltunkként épp most kutatunk-kérdezünk, tisztázunk-rendszerezünk, s melynek jelenségei, példa értékű eseményei módszer- vagy modellszerűen beépíthetők a művelődéstörténet, a történelem, az irodalom egységébe is.

Az említett történelmi időszak a végérvényesen széteső Osztrák-Magyar Monarchia utolsó évtizedeit, a királyi Románia korszakát és az úgynevezett népi demokrácia éveit jelenti. Kós